

התפילה בחסידות

- א. תפילה שואלת לעומת תפילה מתבוננת
- ב. תפילה אצל אדמו"רי הדור הראשון בחסידות
- ג. פרישה מעולם ויישובו של עולם
- ד. שמרנות ומהפכנות

כי איש הישראלי, צריך תמיד להסתכל בשכל של כל דבר, ולקשר עצמו אל החכמה והשכל שיש בכל דבר, כדי שיאיר לו השכל שיש בכל דבר, להתקרב להייתברך על ידי אותו הדבר. (ר' נחמן מברסלב, ליקוטי מוהרי"ן א) להשכיל אנחנו צריכים קודם שאנו באים להיטיב; לפתח את המחשבה הטובה שלנו ממסגרותיה - קודם שאנו מטיבים ומשפרים, על פי הצד הרם שבחסידות, את מעשינו. (הראי"ה קוק, מאמר "דרישת ה'")

לפני העיסוק בנושא התפילה בחסידות, יש לפתוח בשבח השכליות והתבונניות, כדי להוציא מהלב מחשבות, שלפיהן עיקרי חידושיהם של האדמו"רים בעבודת התפילה קשורים לרגשות - התלהבות, שמחה וכיו"ב.

א. תפילה שואלת לעומת תפילה מתבוננת

בדברים לקמן נעסוק באחת הבעיות המהותיות של עולם התפילה, שאפשר לנסח כבעיית עילוי הרצון או אינו: האם אקטיביזם ועידוד ה"אני" המתפלל הוא העמדה הראייה, או אדרבה, דווקא השתקת הרצון, וביטולו הגמור הוא התכלית. מהו היחס שבין הרצון האלוקי לבין הרצון האנושי? האם האנושי הוא לבוש וכסות לאלוקי שבנשמה, וממילא עילוי וזיכוכו של ה"אני" במובנו הפשוט, שכלולם ועידונם של החיים האנושיים - הם בעצמם התקרבות לאלוקים, או שיש ניגוד גמור בין הרצונות, באופן שככל שהאדם מלא מעצמו, ממשאלותיו-רצונותיו, הוא מתרחק מהאלוקי שבו, ורק אדישות קיצונית להווייתו האנושית, מתוך ויתור על העולם הזה, תאפשר גילוי האלוקי שבנשמה.

בשורש העניין, ומעבר לנושא התפילה, עולה הפוזיציה הנדרשת מעובד ה': האם "אנוכי ה' אלוקיך" במשמעות הקוצקאית - "אנוכי" הוא "ה' אלוקיך". היינו, ה"אני" האנושי-

קיומי הוא גילוי האלוקי שבנשמה, וממילא העצמת החיוניות האנושית היא המעשה הנכון. או, לחילופין, "שיוייתי" - מידת השתוות, אינדיפרנטיות, אדישות לסובב, ובעיקר אי התחשבות ברצון, ב"אני", התרוקנות כדי להיות כלי שרת לרצון האלוקי - זו העמדה הראויה. כדי לאפיין את שני הטיפוסים, נשווה את תפילתם: הראשון מבקש, רוצה לשנות, בעמדה של "צדיק גוזר", מתוך אחריות לעולם, שניתן למלכות אנוש - "והארץ נתן לבני אדם". השני, לא רק שאינו מבקש מאומה, אלא שמבחינתו עצם התעוררות הרצון עומדת בסתירה לעמידה לפני ה'. תוכן תפילתו הוא להשתקת כל רצון, למסירת נפשו רוחו ורצונותיו בידי הרצון האלוקי, שיעשה בהם כטוב בעיניו.

תיאור שני טיפוסים אלה - ב"מעשה בשני ציירים" לר' נחמן מברסלב:

בעל היכולת לעומת חסר האונים

מעשה במלך אחד, שבנה לעצמו פלטין, וקרא לשני אנשים, וציוה אותם שיציירו את הפלטין שלו. וחילק להם את הפלטין לשני חלקים, היינו, שמחצה הפלטין יהיה על האחד לציירו, ומחצה השני יהיה על השני לציירו. וקבע להם זמן, שעד אותו הזמן מחויבים הם לציירו. וילכו להם שני האנשים.

הלך אחד מהם, ויגע וטרח מאד, ולימד עצמו זאת האמנות של ציור וכיור היטב היטב, עד שצייר את חלקו שהיה מוטל עליו. בציור יפה ונפלא מאד... והשני לא שם אל לבו גזירת המלך ולא עסק בזה כלל. וכאשר הגיע סמוך מאד לזמן המוגבל, שהיו צריכים לגמור מלאכתם, הנה הראשון כבר גמר מלאכתו ואמנותו בחלקו בציור נאה ונפלא מאד, וזה השני התחיל להסתכל על עצמו, מה זאת עשה שכילה עצמו בהבל וריק ולא חש לגזירא דמלכא, והתחיל לחשב מחשבות מה לעשות, כי בודאי באלו הימים המועטים הסמוכים לזמן המוגבל אי אפשר לתקן עוד... ונתיישב בדעתו, והלך והטיח כל חלקו במשיחת סממניו, ועשה ברק על כל חלקו, והברק היה כמו אספקלריא ממש, שהיו יכולין להראות בו כמו באספקלריא. והלך ותלה וילון לפני חלקו, להפסיק בין חלקו ובין חלק חברו.

ויהי כי הגיע מועד הקבוע שקבע להם המלך, הלך המלך לראות תבנית מלאכתם אשר עשו באלו הימים. וראה חלק הראשון, שהוא מצויר בציורים נפלאים מאד, וחלק השני היה תלוי בוילון וחשך תחתיו, ואין רואים שם מאומה. ועמד השני ופרש את הוילון, וזרח השמש ובאה והאירה כל הציורים הנפלאים כולם בחלקו, מחמת שהיה שם הברק, שהיה מאיר כמו אספקלריא... על כן... כל מה שראה המלך בחלק הראשון, ראה גם כן בחלקו

של זה... וכן כל מה שירצה המלך להכניס עוד כלים נפלאים לתוך הפלטיין, יהיו כולם נראים בחלקו של השני. והוטב הדבר לפני המלך.

על פניו, נראה שהראשון הוא טיפוס חיובי, זריז ומתמסר בכל כוחו למלא רצון המלך, ואילו השני הוא טפיל-פרזיט, מתחכם בתחבולות איך להערים על המלך. אכן, בגירסה הערבית של הסיפור, הסיום הוא שהמלך שילם את שק הזהובים בחלקו של הראשון, והשני ראה את הזהובים בראי. אבל, בנוסח הברסלבי משבח הסיום את השני - "והוטב הדבר לפני המלך".

על פי התפיסה החסידית, יש שתי הנהגות למילוי רצון המלך: האחת - עשיית חפצו כפשוטו ממש. זו הדרך לכתחילה. הבעיה היא, שדרך זו איננה אפשרית לחסרי היכולת, לחסרי האונים, שממולכדים בין רצונותיהם הכשרים לבין אי יכולת מימושם. הם טיפוסים יראי שמיים, אבל נעדרי הכישרון לעבודת שמיים. כוחם הרוחני של אלה מתגלה בענווה, בהתבטלות, בנכנעות, בליטוש עצמם כראי. דווקא עמדה אומללה זו, שהמסר שלה הוא "ראה עמידתנו דלים וריקים", רצויה לפני המלך לא פחות ממעשיהם של הטיפוסים מן הסוג הראשון.

ליתר ביאור: ההבדל שבין השניים דומה לפער שבין הטיפוס בן תרבות המערב לבין רעהו מהמזרח; בין האמריקני הנמרץ, הבוטח ביכולתו, בעוצמתו, באמצעי הקידמה העומדים לרשותו, לבין בן המזרח הפטליסט, שבטלנותו איננה נובעת מעצלות אלא מבטאת עומק דתי. הראשון הוא בן בית בעולם, שניתן על ידי הקבי"ה לשלטונם של בני האדם; השני חי בתודעה של "אורח" בעולמו של הבורא. עיקר מטרתו של הראשון - לתקן, של השני - לא לקלקל. הראשון פונה לאלוקיו לשם תועלת מעשית, למילוי בקשותיו; השני מתפלל לבוראו כדי לדבוק בו.

החסידות, מעצם אופיה, היא רב-פנית, ויש בה מקום רחב דיו לצדדים רבים, ואפילו סותרים, של חיי הרוח. יש בה אקטיביזם, באופן שמעצים את כוח האדם, ובמיוחד את הצדיק, שמיוחסים לו סגולות על-אנושיות, ומאידך - יש קריאות לכיוון של ריכוז פנימי, התפשטות הגשמיות, התאינות, השתוות - מושגים, שמשמעותם הכללית היא ניתוק מחיים אנושיים פשוטים, כדי לחיות חיים מזוככים, מתוך ויתור על העולם הזה.

ב. תפילה אצל אדמו"רי הדור הראשון בחסידות

משל למלך בשר ודם, שהוא מולך על כמה וכמה מדינות קרובות ורחוקות, וכל המדינות כולם מתנהגות על ידי ציווי המלך, ואימתו מוטלת עליהם, וסרים למשמעתו תמיד ברצון המלך. וגלל כן גם המלך שם עיניו וליבו על

המדינות, שמרם בכל מיני שימור מכל מיני נזק צר ואויב, כדי שיהיו פנויים למשמעתו. ולכן פנה המלך מכל עסקיו ותענוגיו ועידונו, וישם פניו להיטיב אל המדינות, וכל מחשבות המלך ורעיונו כל הימים היא בתקנות המדינות ובהצטרפותם ובשמירתם, ותמיד חושב במחשבות חכמת הנהגתם...

ויהי היום, והנה איש בא מארץ רחוקה, איש עני ומדוכא ומעונה, מצורע ומנוגע שפל הערד, צועק חמס אחורי פלטין המלך על אחד כיוצא בו, שהעביר עליו את הדרך. והנה כשמוע המלך את טענת האיש ההוא, ביטל אותו ממחשבתו הבהירה והזכה. והנה המלך שלח עבדו אליו לידע מה זה ועל מה זה, ולא השגיח האיש על דברי המלך, רק הולך וצועק: אהה, הושיעה המלך אדוני. והוצרך המלך לפנות מכל מחשבתו הגדולה והרמה, אשר תמיד היה מתקן בכל עת ובכל רגע תקנות ועצמות גדולות עד אין סוף וקץ ותכלית, והוצרך המלך להזדקק למשפט האיש הצועק חמס, אשר אין שווה החמס ההוא אף שווה פרוטה. אף כי כן מידת ונימוס המלכות, כקטן כגדול ישמע, למען ידעו כי יש שופטים בארץ. והנה אין זה נקרא אלא ירידה גדולה להמלך, שהוכרח לפנות מתקנות המדינות וממחשבתו הטחורה והזכה, לשמע צעקת הכסיל, אשר אינו שווה פרוטה, ומה גם שאינו כדאי וראוי המנוגע הזה שיביט המלך בפניו, ומכל שכן שיבוא בארמון המלך לפניו ולסדר טענותיו בפני המלך הגדול והאדיר, ובוודאי זה נקרא ירידה. והנמשל מובן: כשארין דין למטה, הקב"ה עושה דין למעלה ומוכרח להסתכל ולהשגיח בענייני גשמיות וקטנות של עולם השפל הזה. הגם שהוא יתברך משגיח בעיני פקוחא על כל הנבראים והיצורים והנעשים; עם כל זה, זאת החשגה הבאה על ידי צעקת האדם השפל התחתון נראה שפירוש, כאילו מכריחו להשגיח ולכן נקרא ירידה... אבל כשיש דין למטה... אינו מוכרח לירד, פירוש - להסתכל בענייני קטנות וגשמיות כזו.

(ר' דב בער, המגיד ממזריטש, ליקוטי יקרים)

ככלל, אין להסיק על התנגדות כללית של המגיד לתפילות בקשה על סמך מקור אחד. מה שברור הוא, שהמגיד מזהיר מפני סכנת הוולגריזציה של הפנייה לא-ל. כי רק מי שנמצא בעמדת שפלות בעיני עצמו, עד שכלל איננו יכול לבקש על צרכי עצמו, מפאת אימתו וחרדתו מגודל אור אינסוף ברוך הוא, הוא הרשאי לבקש. העוקץ הוא, שבמצב מוזכך של ביטול גמור אין כל טעם בבקשות. כי עצם העמידה לפניו יתברך, בהכרח שהוא ובקשותיו "אינן שוות פרוטה", היא העמידה המשובחת. לשון אחר: אין "איסור" לבקש, אלא שאין אפשרות כזו, מפני שמי שמתקרב אל המלך - שוב איננו מסוגל לבקש, מחמת אימה ובושה.

ומי שמסוגל לעוק על עצמו - הוא פחות ערך. יחד עם זאת, הקבייה שומע כל בקשה, ו"יורד" מרום מושבו, במחיר של פגיעה בניהול ענייני העולם, ונענה לבקשתו של פחות הערך. כוח התפילה עצום, ודווקא משום כך צריך "דין למטה", ריסון אש של תאוות הקדושה, בידיעה שאי ה"התערבות" ברצון האלוקי מונעת "דין למעלה" - ובכך מתעצמת ההשגחה האלוקית שנובעת מעצם טובו וחסדו יתברך (עמדה זו מהופכת מזו של ישעיהו ליבוביץ, למרות הדמיון לכאורה. אצל ליבוביץ, ה"איסור" לבקש בתפילה נובע מניכור בסיסי שבין האדם לאלוקים, ואילו אצל המגיד, שתיקה מבקשות נובעת ממעמקים של התקשרות קרובה אינטימית עם הבורא יתברך).

במסורת של ר' לוי יצחק מברדיטשב, בשם המגיד, עולה הו"ח שונה ומשלימה, בעניין תפילת בקשות:

כי ידוע, בשם אדוני מורי ורבי ר' דב בער (ממזריטש) זצ"ל, על הפסוק (תהלים קמה, יט) "רצון יראיו יעשה", שהקבייה עושה רצון ליראיו שיבקשו ממנו על הטובה, ולזה כשהקבייה רוצה להשפיע טובות על ישראל שולח הרצון בכדי שיבקשו. ונמצא יש בכאן שתי בחינות בנתינת הטובות: אחת, מה שהקבייה שולח הרצון בכדי שיבקשו ממנו. והבחינה השנייה, הוא הבקשה עצמה. וזהו הרמז בגמרא (יבמות לד, א) "אין אשה מתעברת מביאה ראשונה", כי ביאה הוא מלשון התחברות, וישראל המקבלים שפע מהבורא ברוך הוא נקראים בבחינת אשה. כי להטובה הוא שני בחינות כנ"ל, אבל כשהקבייה רוצה שיבוטל גזירה רעה מעמו ישראל על ידי בקשת הצדיקים על זה - אינו משפיע לו הרצון בפירוש שיבקשו על זה, רק רמז מרמז לו... כלומר, אינו שולח לו הרצון בפירוש על זה כמו על הטובה, רק רמז מרמז... (קדושת לוי השלם)

ישנן שתי איכויות של רצון - של היראים ושל המנוגעים (= בעלי נגיעות. עיין בפיסקה הקודמת). העני המנוגע, שאיננו מקשיב לעבד המלך השואל אותו "מה זה ועל מה זה", איננו עומד כלל לפני המלך. הוא איש "דתי" ולכן צועק לשמיים, אבל איננו "ירא שמיים". אין לו "שתי בחינות" - הרצון והבקשה - אלא ממוקד הוא בבקשה, במילוי רצונו-תאוותו, חסוד הגבוה בפיו של ר' לוי יצחק הוא, שעמידה בתפילה היא בבחינת התעברות. ראשיתה בהתקדשות, בפרישות ובצניעות, וזוהי ה"ביאה" שהיא ההתקשרות, ורק מתוך כך זוכה למילוי בקשותיו ("העוקרי"), פריה של האהבה והחיבור. נקודת המוצא לתפילה היא היות המתפלל בבחינת "נוקבא" - מתבטל, מקבל. תשומת ליבו כלל איננה במושא של רצונותיו - מילוי חפצו (העובר) - ועיקר מעיינו וערגתו ממוקדים אך בהשתוקקות, באהבה, בדביקות האינטימית (הביאה).

במקום אחר, מקצין המגיד את עמדתו: אין למתפלל שום ציפייה לרווח כל שהוא, ואזרבה - עיקרה של התפילה הוא שיפקיר עצמו ורצונותיו להצון הבורא יתברך שיעשה בו כחפצו, "שכן צריכים בני אדם להפקיר את עצמן ולשכוח בצרתן, כדי שיבוא לעולם המחשבה, ושם הכל שווה". וביתר הרחבה, אצל תלמיד המגיד, ר' זאב וולף מזייטומיר:

כבר הארכנו מזה למעלה אשר זה תכלית עבודת האדם, להשלים את נפשו ורוחו, לבלתי ירגיש מצער עצמו הגשמיות, ולזאת ישים אל ליבו כל מה שקרה אותו... הכל בהשגחה פרטיות (פרטית) מאותו (מאיתו) יתברך... ולכן שלח לו כזאת שירגיש מזה חסרון עליון, וישים את ליבו ונפשו להתפלל עבור תיקון עליון, והעיקר - להמתיק הדין בשורש עליון, אבל לא לצער צרות עצמו הגשמיות... ואם ירצה האדם להפריד את עצמו מדביקות ועבודתו בסיבתה, אם כן אימתי יעמוד על התורה והעבודה שנברא בשבילה?

בקצרה: שתי תביעות חמורות בפני עובד ה'; האחת - נכנעות, התבטלות, יראת שמיים, אימת העמידה לפני המלך, מיקוד כל הכוחות בעצם ההתקשרות אליו יתברך. השנייה - "שיויית", אדישות גמורה לצרכי עצמו, זלזול קיצוני ברצונותיו תאוותיו. כך נוסח הרעיון בפיו של ר' חיים חייקא מאמאדור (תלמידו של המגיד): "יזוהו ירצון יראיו יעשה, רצונו לומר התפילה של יראיו הקב"ה עושה אותו, נותן בליבו שיתפלל על איזה דבר, כי איש הירא לא ירצה כלל להתפלל ולבקש איזה דבר כי אין צריכים לשום דבר" (חיים וחסד, כתב יד).

ג. פרישה מעולם ויישובו של עולם

דיבורים כנ"ל על תפילה, הם רק צד אחד של תורת התפילה בחוגו של המגיד ותלמידיו. לעומת אמירה אופיינית בפיהם - "אל יתפלל אדם על עסקי צרכיו, רק יתפלל תמיד בשביל השכינה שתיגאל מגלות" (מגיד דבריו ליעקב), באופן שמתנכר לרגשות הקיום האנושיים הפשוטים, מזלזל בהם וקורא עליהם תגר - ישנה גם מגמה הפוכה; לפיה, עיקר העמידה לפני המלך - עניינה לזעוק מקירות הלב, לדבר דיבורים פשוטים, לכוון כוונות של איש פשוט בהתלהבות תמימה, לשאול על צרכיו הקטנים. כך אצל ר' אלימלך מליזינסק:

וזהו פירוש הפסוק "כי יקרא קן צפור לפניך" (דברים כב, ו), דהעולמות נקראים קן ציפור. עולם העליון נקרא קן ציפור במרכבה עליונה, כדאיתא בזהרר הקדוש... ואת זה לעומת זה עשה אלוקים. ומלמד הכתוב להצדיק שהוא במדרגה הזאת, להמשיך את הבורא ברוך הוא לעולמות הנקראים קן ציפור... "בדרך" - פירוש, כעת שאנחנו בגלות המר, היאך נעשה? אם נבקש

החמים על גלות השכינה או על ישראל, כי שני דברים כאחד אי אפשר להתפלל כנ"ל, ואיזה מהם קודם? וזהו "בכל עץ או על הארץ", רצה לומר, אם יהא עסקנו ועבודתנו בעבור כל העץ - היא השכינה הנקראת "כלי ויעץ", אם יהא עבודתנו על הארץ - על דבר ארציות צרכי עם ישראל, הנקראים אפרוחים או ביצים, כדאיתא בזהר. ואמר הכתוב: בודאי השכינה קודם יותר ויותר, כי "והאם רובצת על האפרוחים", היינו, השכינה - האם שלנו - רובצת ומגינה תמיד עלינו בגלות המר. ואמר הכתוב אני נותן לך עצה: "לא תיקח האם על הבנים" - רצה לומר, לא שתהא כל מחשבתך ותפילתך על השכינה לבדה, אלא "שלח תשלח את האם", דהיינו, שתהא מחשבתך זכה וטהורה, ועל ידי זה תעלה את השכינה למעלה לשלח אותה ליחדא אותה עם הקב"ה. "ואת הבנים" - הם הישראל, הנקראים בנים למקום, "תיקח לך" - תתפלל עליהם להשפיעם כל טוב, וזה אפשר לעשות כאחד, דהיינו המחשבה על השכינה והתפילה על ישראל. (נועם אלימלך, כי תצא, צה ע"ב)

תורה זו, של ר' אלימלך, מבליטה את הסתירה שבין תפילה שעיקרה דביקות לבין תפילה שתכליתה היא שאלת צרכים, "כי שני דברים כאחד (כלומר - להתפלל על השכינה ועל גלות ישראל) אי אפשר להתפלל: בניגוד לעמדה הנחרצת של המגיד, שלפיה צריך להתפלל רק על גלות שכינה, לר' אלימלך יש ספק איזו תפילה עדיפה, ולכן הוא מחפש דרך מתונה לאחוז בזה וגם בזה. בשורש הספק חבוייה תפיסתו על התפילה בכלל ועל תפילת הצדיק בפרט; הבעיה היא, האם התיקונים שהצדיק מתקן בתפילתו באים מכוח דביקותו, עילוי עצמו לעולמות עליונים, או שתכלית תפילתו היא 'לרדת' מרום המעלה - מהשתתפות בצער השכינה להשתתפות בצרותיהם של יהודים, ובכך אפשר להושיע. כך דבריו:

על הפסוק "וראיתם את הארץ מה היא... החזק הוא הרפה" (במדבר יג, טז). פירוש, שהצדיק העולה ממדרגה למדרגה הוא תמיד בדביקות גדול אל הבורא יתברך שמו. וכשהוא בדביקות הוא מסולק ממחשבתו מבני אדם, ואז אינו יכול לפעול צרכי אדם, כי אינו כלל בזה העולם. ולזה צריך הצדיק לפעמים להניח הדביקות שלו בשביל צרכי בני אדם; שיפעל פעולותיהם, תן בתפילה להתפלל עליהם בגוף, או בממון או שאר השפעות, כולם מוטלים על הצדיק. (נועם אלימלך, שלה, עד ע"א)

הצדיק (ככל הנראה הוא מתכוון לעצמו) נמצא קרוע בין הצימאון לעולם הבא - לריכוזיות פנימית ופרישה מחברת בני אדם - לבין הרצון לחיות בעולם הזה - בתוך הקיום האנושי על יצרו ומצוקותיו. בנקודה זו מתגלה הבדל ניכר בין התלמיד-להבו: העמדה

הקיצונית של המגיד, לפיה כל עניינה של התפילה הוא הדביקות, כמבואר לעיל, נגזרת מתפיסתו, שכל יהודי, גם הפשוט, יכול להגיע למעלה הגבוהה. זה לשונו על המשנה "הרחק משכן רע" (אבות א, ז):

הנה היום, בזמן הגלות, הוא בקל להשיג רוח הקודש, יותר מבזמן הבית. כמשל המלך כשהוא בבית מלכותו, ובדרך בפונדק שלו, יוכל לבוא לפניו ולדבר עמו. כך היום, כשהאדם מחשב בדביקות השם יתברך ברוך הוא, אזי מיד שורה עמו ושוכן אצלו. (מגיד דבריו ליעקב, ח ע"א)

מעלת קירבת אלוקים, אליבא דהמגיד, היא בהישג מחשבה של כל יהודי, ולכן תביעותיו מכל אחד אינן מתפשרות. לעומתו, ר' אלימלך מודע למגבלות של הפשוטים, ולכן הוא מטיל את האחריות עליהם על כתפי הצדיק. כך כתב:

והנה הצדיק הוא במדריגתו הגדולה למעלה מן העם, וידוע דשתי מעלות יש - קטנות וגדלות... כשהאדם הוא בקטנות, אין יראתו ואהבתו שלימה, אלא כשבא אל הגדלות אזי נתחזק אהבה ויראה שלו. ורוב המון עם אינם יכולים להגביה עצמם לעבודת ה' יתברך, מגודל הגשמיות שלהם שמונשמים ביותר, והצדיק הולך ומתגבר תמיד בגדלות וביראה... שהעולם אינם יכולים להגביה עצמם לעבודתו. (נועם אלימלך, יח, כז ע"ד)

אש הקדושה שעולה מכתבי המגיד, ואשר איננה מבחינה בין צדיקים ולחסידיים, כי "עמד כולם צדיקים", מתמתנת ומתמסדת אצל ר' אלימלך. תפילה פשוטה, למילוי משאלות של צרכי העולם הזה, לא רק שהיא לגטימית אלא הכרחית, כי יכליותו של הצדיק אינה איזוטרית-פרושית אלא עממית. משום כך, תכלית הצדיק איננה לפרוש לדביקות, ובכך לתקן את עצמו ואת הפשוטים אגבו, אלא אדהבה, לרדת לפשיטות ולבקש כאיש פשוט.

שני מיני התפילה - הדביקות והבקשה - שונים זה מזה לא רק באופיים אלא גם במראיהם: התפילה הפשוטה מתאפיינת במאמץ גופני, בנענועים ובתנועות, לעומת התפילה הדביקותית, שהיא עבודת נשמה בלא תנועת הגוף כלל. כך דברי ר' אלימלך:

ואמר הכתוב "האזרח" (במדבר טו, כט), דהנה יש צדיק אשר כבר תיקן את מעשיו, והוא זך וצלול... והצדיק כזה אין צריך שום סיגוף, ואפילו שום תנועה בתפילה, שהוא מתפלל כבר תפילתו בנחת ובשתיקה, ונשמע קולו בשמי מרום. "ולגר הגר" - זה רמז לצדיק, שצריך עדיין חיזוק ואימוץ רב, שמתחזק ומתאמץ בכל כוחו ותנועותיו, ומפקפק כל חוליות שבשדרתו,

בתפילתו ובלימודו. וזה נקרא בשם גר, הבא לטהר עצמו בעבודת השם
(נועם אלימלך, שלח, עו ע"ג).
יתברך בשלימות.

הד לדברים אלה נמצא אצל ר' נחמן מברסלב:

אז היה סמוך לכניסתו לפה, לברסלב, ואז דיבר הרבה מענין מחאת כפיים
בתפילה. וסיפר לי שבתחילת כניסתו לפה, עמד פעם אחת על פתח הבית
המדרש שבביתו, והוכיח את העולם על אודות התפילה, שאינם מתפללים
כראוי. וענה ואמר, שאין שומעין משום אחד מהמתפללים שום המחאת כף.
ומזה הבנו מיד, שהוא רוצה להחזיר העטרה ליושנה, שיחזרו להתעורר
להתפלל בכוונה והתלהבות ובכח גדול, כמו החסידים הראשונים שהיו
בימי הבעש"ט ז"ל ותלמידיו הקדושים, שהיו בדורות שלפנינו. כי בתחילת
ימי רבינו ז"ל יגע וטרח הרבה לתקן כל זה, להחזיר עטרה ליושנה.
(חיי מוהר"ן, שיחות השייכות לתורות, יט)

יש בדברים אלה יותר מרמז לניווט עולם התפילה בזמנו של ר' נחמן (הדור השני
בחסידות). ככל הנראה היו רבים מאמצים את היצוניות תפילתם של הראשונים, שעמדו
בתפילה ללא תנועות הגוף, אבל בלא החיות הפנימית. זה הרקע לעידוד שיבה למימד
הפשוט והראשוני של צורת התפילה.

בדומה לר' אלימלך, גם ר' חיים חייקא, בניגוד לדבריו לעיל, שאל לו למתפלל לשאול על
צרכיו (צוטט לעיל), התבטא בשבח פשיטות התפילה: "אל יפול אדם בעצבות על שאינו
עובד השם יתברך בשלימות השכל... כי יותר טוב להיות תמים עם אלוהים, ויעבוד ה'
בקטנות השכל, משיחשוב בשכליות ויבטל העבודה שצריך להיות מקירות ליבו...
וכשתבוא לב, אין צריך לחשוב אלא נעשה עמו עצמיות, ואז הלב בוער ואין לו פנאי
לחשוב..." (חיים וחסד).

ד. שמרנות ומהפכנות

שני הפנים של התפילה - "איון הרצון", העמדת מרכז הכובד ב"דביקות לשם דביקות",
כמסלול שמולך לגאולה פרטית, שמקומה מחוץ ומעבר לקיום הממשי קונקרטי, לעומת
"עילוי הרצון", שמוביל להתלהבות, לחידוד החיים במובנס הריאלי-ממשי, להעצמת
ה"אני" - הם דוגמא קלאסית לשני פנים בהגות החסידית - השמרני והמהפכני. אין צורך
לבאר, שטיפוח מגמות ספיריטואליות, שתכליתן היא ביטול העולם הזה, כדי לזכות
לשחרור ולפדות, הם איום חמור על היסודות הפשוטים של עבודת ה' - האחריות לכלל
ישראל, המסגרת ההלכתית של תפילה וכיו"ב. רעיון הדביקות אצל הראשונים השתלב

בתפיסות המקובלות בעבודת ה'; שנתעו מריכוזיות פנימית קיצונית, ואין בהן קריאת כיוון לפרישה מן העולם, אלא לעיסוק ביישובו. התפילה יוצאת מן החיים ושבה אליהם. מצוקות ההווה הם דחיפה המעוררת את האדם לקרוא לאלוקים, כי רצון המלך מסותר ברצון העבד, והקבי"ה מתאווה לתפילתם של בראיו. אין ספק, שהזרעים המהפכניים בכתבי המגיד ובני חוגו, הם שהעלו את חמתם של הגאון מוילנא והמתנגדים, שהרבו לכתוב כנגד חידושי החסידות בתפילה. ראוי לציין, שעיקרי החיצים בכתביהם כוונו כנגד העדפת תפילה על פני לימוד¹, כנגד הפרזות של התלהבות, שאחד משיאיה היה הסיפור על ר' אברהם קאליסקר שעמד על הראש בשעת התפילה, וכנגד שבירת המסגרת של זמני התפילה. ב"שורש המרי" החסידי - קרי, היסוד של "התפשטות הגשמיות", שלילת העולם (האקוסמיזם, שהתפתח בעיקר בכתבי האדמו"ר הזקן) והעתקת מרכז הכובד לשלימות קיצונית של היחיד - כלל לא נגעו (נראה, שאף על גב דאיחו לא חזי - מזליהו חזי). לחץ, כמה התבטאויות:

ומן הוא והלאה נהיית הגוי הזה, פרקו עולם מעל צוארם... באמרם אליהם יום יום שחלילה לבלות ימיהם בתורה, כי אם על העבודה זו תפילה... ותמיד שוהין קודם תפילתן שעות שתיים שהן הרבה עד עבור זמן זמניהם של קריאת שמע ואף של תפילה, וכלו ימיהם בעשן היוצא פיהם, וזה וזה לא נתקיימה בידם, שתורתם יום יום יעזובו וגם תפילתם תועבה, באמרם שחס ושלום לכוון פירוש המילות, וכשמכוון פירוש המילות היא מחשבה זרה... ומהפכים לפני ארון ברית ה' כמהפכת זרים ונכרים ראשיהם למטה ורגליהם למעלה... (הגר"א, זמיר עריצים וחרבות צורים, כתב א)

הטענות הקשות בפיהם של המתנגדים משקפות חרדה אמיתית מפני סכנת התפרצויות רוחניות אנארכיסטיות. השאלה הקשה היא: הכצקתה? שהרי בסופו של חשבון, ובמיוחד מפרספקטיבה הסטורית, לא רק שלא התרחשה "גלישה" לשבירת מסגרות, אלא אדרבה, החסידות היתה קטליזטור לתחייה עצומה, מבחינת המעמקים הרוחניים, כפי שבאו לידי ביטוי בכתביהם של האדמו"רים², ולא פחות מכך מבחינת ההשפעה על המוני בית ישראל באמצעות חצרות הצדיקים ובתי מדרשותיהם. הבעיות הקשות של החסידות, בעיקר בדור

1. דוגמה לכך מצויה בצוואת הריב"ש, ר' ישראל בעל שם טוב (אות מא): "הנשמה אמרה לרב, שמה שזכה שנתגלו אליו דברים העליונים, לא מפני שלמד הרבה משי"ס ופוסקים, רק משום תפילה שהיה מתפלל תמיד בכוונה גדולה".

2. רבים מכתבים אלה נמצאים עדיין בכתבי יד.

השני והשלישי, נבעו מניוון שהתפתח בחיי הרוח החסידיים, ולא ממהפכות שאפיינה את הדור הראשון.

דביקות ספיריטואלית לעומת ממשות קיומית, ה"אני" כנקודת מוצא או ה"אין" כתכלית, עילוי הרצון או ביטולו, ההתקשרות עם האלוקים בבסיס התפילה או ציפיה תמימה למילוי משאלות פשוטות - אלה הן מקצת משאלות היסוד בעבודת ה', שאנו נזקקים להם בכל דור ובכל עת ובכל שעה. אין ספק שכתביהם של קדמונים בכלל, ושל אבות החסידות בפרט, הם מקור להשראה ולחיות, במיוחד בזמנים שהמבוכה רבה בהם, ואשר תובעים התחדשות, מחשבות מורכבות, רוחב אופקים וחתימה לשלימות ולאיחוד ניגודים. בעת הזאת, שהיא בבחינת "ופחד ורחב לבבך"³, התחושה הפשוטה היא של שעת בין-ערביים, שיש בה ציפיות גדולות לדעת את סודות האלוקים ואת תחבולותיו, לצד חרדות שמקורן בחוסר ודאות ובמידה של חוסר אונים. אחריות רבה מונחת על כתפיהם של תלמידי חכמים ובתי מדרשות, שמהם ובהם תצא תורה של גדלות הרוח באמת, שתכשיר את הלבבות לקראת אורו של משיח.